

8. Семенков В. Е. Языки богослужения в секулярном контексте современной культуры // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. Научный журнал. – Санкт-Петербург, 2011. – № 1 (6). – С. 6-14.
9. Следников А. Г. Рецепция античного наследия: движение «живой латыни»: Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Специальность 07.00.03 – Всеобщая история. – Ярославль, 2017. – 267 с.

УДК 231.01

Шкіль С.О.

Національний університет біоресурсів та природокористування України

КРИЗА БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються проблеми, які постали перед українською богословською освітою на сучасному етапі розвитку. Доведено, що основними проблемами є спад інтересу до богослов'я серед молоді, неможливість для більшості духовних закладів вищої освіти виконати вимоги державної акредитації та ліцензування. Доводиться, що головні перспективи розвитку богословської освіти пов'язані із становленням конфесійних університетів. Проаналізовано основні досягнення Українського католицького університету. Показано, що аналогічні проекти можна реалізувати протестантам і православним.

Ключові слова: *богослов'я, богословська освіта, конфесійний університет, католицизм, православ'я, протестантизм.*

Шкіль С.О. Кризис богословского образования в Украине. *В статье анализируются проблемы, стоящие перед украинским богословским образованием на современном этапе развития. Доказано, что основными проблемами являются спад интереса к богословию среди молодежи, невозможность для большинства духовных высших учебных заведений выполнить требования государственной аккредитации и лицензирования. Доказывается, что главные перспективы развития богословского образования связаны со становлением конфессиональных университетов. Проанализированы основные достижения Украинского католического университета. Показано, что аналогичные проекты можно реализовать протестантам и православным.*

Ключевые слова: *богословие, богословское образование, конфессиональный университет, католицизм, православие, протестантизм.*

Shkil S. The crisis for Theological Education in Ukraine. *The article analyzes the problems that confront the Ukrainian theological education at the present stage of development. It has been proved that the main problems are the decline of interest in theology among young people, the impossibility for most spiritual institutions of higher education to fulfill the requirements of state accreditation and licensing. It is argued that the main prospects*

for the development of theological education are related to the formation of denominational universities. The main achievements of the Ukrainian Catholic University are analyzed. It is shown that similar projects can be implemented by Protestants and Orthodox.

Keywords: *theology, theological education, denominational university, Catholicism, Orthodoxy, Protestantism.*

Актуальність теми дослідження. Прийняті в 2014 році законодавчі зміни передбачають визнання богослов'я як науки, державне визнання духовної освіти та її результатів. До цього визнання державу спонукали основні українські церкви та релігійні організації, які вели багаторічну лобістську кампанію. Однак, не усі духовні заклади освіти після дозволу на державні акредитацію та ліцензування пішли цим шляхом розвитку. Розпочалися нові дискусії про перспективи богословської освіти в Україні, перші підсумки яких були підведені у монографії Віталія Хромця «Богословська освіта в Україні: релігійний і світський контекст».

Мета і завдання статі. Метою статті є оцінка перспектив розвитку богословської освіти в Україні з урахуванням позитивного досвіду останніх років та з рефлексією над можливостями застосування апробованих оптимальних моделей становлення конфесійних закладів освіти.

Стан розробки проблеми. Сьогодні розпочалися нові дискусії про перспективи богословської освіти в Україні, перші підсумки яких були підведені у монографії Віталія Хромця «Богословська освіта в Україні: релігійний і світський контекст». Ці дискусії далекі від завершення та їм не вистачає об'єктивного аналізу наявного стану богослов'я та богословської освіти у розвитку систематичної кризи теоретичної форми релігійного світогляду.

Основний виклад матеріалу. Сьогодні розвиток богословської освіти в Україні має амбівалентні тенденції, пов'язані з різного роду новими викликами, на які релігійні організації, які зацікавлені у богословській освіті, не завжди можуть адекватно відповісти.

Першим викликом є загальне падіння освіченості абітурієнтів, які вступають навчатися на спеціальність «богослов'я». Не секрет, що рівень викладання в українській середній школі в цілому по країні знижується, і вже не дивним є поява студентів першого курсу, які не відрізняють Гомера від Гесіода. Духовні навчальні заклади найменше готові надавати вчорашнім абітурієнтам загальну освіченість, що мало б компенсувати брак повноти шкільної освіти. Таким чином, виникає парадоксальна ситуація, коли для духовної надбудови не вистачає раціонального фундаменту. На саму наявність проблеми і необхідність її вирішення звертають увагу лише ті духовні навчальні заклади України, що належать до католицької системи освіти. Прямим наслідком браку належної загальної освіченості та культури є різке скорочення у межах вищих духовних закладів за останні кілька років числа захистів на звання кандидата і доктора наук з богослов'я.

Другим викликом став брак належної мотивації для викладачів вищих духовних закладів. Практично усі такі викладачі змушені шукати додаткових заробітків. Це сприяє баченню служіння на парафії як основного покликання. Також викладачі орієнтуються на викладання закордоном, на виконання грантових проектів. Значна кількість викладачів,

серед яких бачимо навіть численних деканів, стомилися боротися за виживання та емігрували.

Третім викликом стали численні новації у сфері освіти, запроваджені Міністерством освіти і науки України. Основною метою цих новацій є скорочення державних університетів, ініційоване міністерством фінансів для економії бюджетних коштів. Оскільки просте закриття вищих навчальних закладів є непопулярним в суспільстві і тому практично неможливим, держава обирає стратегію постійного підвищення вимог до університетів та викладачів при паралельному позбавленні їх різноманітних бонусів. Щорічні скорочення навчальних програм та численних викладачів стали буденністю. Вищі духовні навчальні заклади ніколи не претендували на державне фінансування. Але тепер вони не можуть отримати ніяких послаблень вимог, що ставляться перед гарантами освітньо-професійних програм, перед доцентами і професорами. Також для духовних вищих навчальних закладів значними є труднощі виконання стандартів щодо забезпечення фондами навчальних аудиторій тощо.

Четвертим викликом став відтік значної кількості студентів за кордон, де вони часто забезпечені не лише комфортнішими умовами проживання, а й мають більше можливостей. Не секрет, що західні бібліотеки часто є кращими, стипендії – вищими. Також студент отримує унікальну можливість контекстуалізації в суспільстві, куди він, як правило, розраховує емігрувати.

П'ятий виклик пов'язаний з браком нових покликань. Після падіння СРСР існував значний інтерес інтелектуально обдарованих студентів до духовної освіти. З часом стало зрозумілим, що не у всіх релігійних організаціях існує винагородження значних зусиль, що витрачаються на здобуття вищих компетентностей. Навпаки, в Україні релігійні лідери часто демонстрували побоювання, що долучення до керівництва обдарованих людей призведе до критичного переосмислення звичайного авторитарного стилю управління. А тому висування нових лідерів відбувалося за умови абсолютної лояльності до наявних лідерів. Розвиток принципово нових проектів, без підтримки та розуміння з боку традиційних лідерів, часто призводив до вигорання молодих лідерів. І тому студенти з початку 2000 років перестали орієнтуватися на сферу вищої духовної освіти як новаторську, цікаву та важливу. Близько 2010 року сформувалося стійке уявлення, що краще стати професіоналом у будь якій суспільно важливій сфері, а духовному розвитку присвячувати свій вільний час. Також на брак покликань до духовної освіти впливало загальне для всіх пострадянських суспільств падіння інтересу до проблем духовності. Якщо від 1992 до 2000 року навчальні аудиторії вищих духовних навчальних закладів були переповнені високо мотивованими студентами і вільними слухачами, то від 2010 року важко відбувалися набори вже будь яких бажаючих навчатися, навіть за умови надання повного матеріального забезпечення для студентів. Часто керівники релігійних організацій та ректори семінарій втішають себе думками, що головне – це формування служителів у духовній атмосфері, в не отримання нових інтелектуалів, які малоприсадибні для практичних умов пострадянської дійсності. Однак, церкви відчувають брак експертів та викладачів, що видно з того, що на конференціях виступають одні й ті самі спікери, по різних освітніх проектах, особливо протестантським, забезпечує викладання одна й та сама команда викладачів. Розширення кола інтелектуалів є гостро необхідним, але воно відбувається дуже повільно, і часто нові кадри не є кращими за старі.

Шостим викликом став брак цілісних богословських традицій, що були б свідомо сформовані для потреб церков. Наприклад, Православна Церква України позиціонує себе як центр розвитку «відкритого православ'я». Новий етап боротьби за українське православ'я показує, що представники багатьох православних церков зачаровані не лише матеріальними вигодами від РПЦ, а й високим авторитетом російської духовної традиції. За цих умов нагальним постає завдання наявності принципів успіхів київського християнства у богослов'ї, екуменічному діалозі, релігійній філософії. Історичний досвід формування багатьох богословських та релігійно-філософських шкіл доводить, що необхідними складовими успіху та впливу є: наявність надійної спонсорської підтримки; формування національної спільноти богословів; участь богословів у основних інтелектуальних дискусіях цілого соціуму. Так було при формуванні російської релігійної філософії, паризької школи богослов'я, грецького православного богослов'я 1960-х років, сучасного американського православного богослов'я. Аналогічно творилася і києво-могилянська традиція. Сьогодні у світовому православ'ї триває ідейна боротьба між відкритим православ'ям та фундаменталізмом. ПЦУ свідомо підтримує модель відкритого православ'я, що перемогла в грецькому, американському та румунському православ'ях, має значний потенціал до історичного успіху у всіх інших церквах. Формування ідейно багатого національного відкритого православ'я можливе лише в умовах долученості до світових богословських дискусій. За цих умов критично важливим є надання богословському середовищу та вірним ПЦУ нових перекладів американських та грецьких богословів. Свого часу переклад творів Йоана Зізіуласа змінив еклезіологічні уявлення українських богословів, а потім єпископату, оскільки інтуїції Лотоцького та інших ідеологів класичного українського автокефалізму отримали надійне підґрунтя. Аналогічно сьогодні переклад близько 30 книжок закордонних православних авторів міг би значно змінити ідентичність українського богослов'я. Важливо також частково перекласти значну кількість цих творів і на російську, маючи на меті отримання ефекту захоплення ідеями відкритого православ'я в середовищі богословів та вірних РПЦ. Особливо важливими є книги з політичної теології, соціальної етики, богослов'я діалогу, екологічного богослов'я. У подальшій перспективі важливим є підвищення загального рівня культури богословів, священства і вірних завдяки систематичному перекладу основних праць сучасних православних богословів з проблематики систематичної теології, біблеїстики, патристики. Також необхідним є оригінальне переосмислення сучасного православного богослов'я у вигідному для ідейного позиціонування ПЦУ руслі. Для цього не вистачає вже рівня конференцій, але необхідним є написання кількох впливових книжок. Однак за рік існування ПЦУ практичних кроків у бік реалізації цих нагальних завдань так і не було зроблено.

Католицькі церкви України мають найбільш розвинуте соціальне вчення і на початку 2000-х докладали великих зусиль задля його популяризації. Однак, коли ці зусилля почали приносити перші плоди, стався спад зацікавленості церковних лідерів в активних формах насадження християнських цінностей. І під час двох українських революцій 2004 і 2013-2014 років, коли від католицьких церков очікували формування цілісного ідеалу «нової України» не було зроблено нічого для контекстуалізації та утвердження принципів католицького соціального вчення.

Протестантські церкви України де-факто стали лідерами соціального служіння. Також вперше в історії склалися умови, коли значні суспільні маси схильні прийняти різноманітні протестантські ідеї. Однак, протестантські церкви оцінюють себе як маргінальну силу, вплив якої обмежується вразливими верстами населення. Ця абсолютно помилкова світоглядна установка приводить до нехтування численними можливостями для проповіді та трансформаційного впливу на суспільство.

В цілому, в українській історії певні церкви спочатку оцінювалися як загроза, а потім вони ж ставали агентами націєтворчих змін. Так, християнство було сприйняте як амбівалентна за своїм впливом сила, однак, вже через кілька десятиліть воно було провідним культуротворчим фактором. Українська греко-католицька церква спочатку сприймалася як виклик, а у XIX столітті вона стала провідною силою для творення модерної української ідентичності. Сто років тому українські протестанти в цілому суспільством сприймалися негативно, але сьогодні вони можуть стати впливовою меншістю, яка здатна змінити хід історії.

Ідейне лідерство церков у суспільстві реалізується не лише завдяки активності релігійних провідників, а й завдяки впливу на інституції. Наприклад, Український католицький університет задає певні стандарти для вищої освіти, стає прикладом для багатьох світських закладів. При цьому сам стиль УКУ поєднує певний науково-освітній прогресизм, який ми бачимо в Києво-Могилянській академії з традиціями виховання студентів богословських семінарій. Нажаль, протестантські церкви не змогли забезпечити створення єдиного для України протестантського університету, який був би джерелом інновацій для всієї освіти та суспільства. Частково певні функції цілісного богословського простору на себе взяла ЄААА, яка у співробітництві з Національним педагогічним університетом імені М.П. Драгоманова змогла здійснити певні революційні кроки, досягнувши захисту значної кількості докторських і кандидатських дисертацій.

Разом із тим, наявність богослов'я в світському університеті в умовах пострадянської дійсності була пов'язана з рядом труднощів, очевидних для богословів з хорошою філософською та релігієзнавчою освітою.

Теологія – це частина релігійного світогляду. А саме, теологія – це вільний дискурс, що виражає та аналізує релігійний світогляд. Відповідно, при вираженні релігійного світогляду теологія є реалізацією пророчого покликання віруючих та релігійних спільнот. При аналізі релігійного світогляду теологія стає філософсько-апологетичною або філософсько-критичною рефлексією стосовно релігійного світогляду у його основних складових. А саме, теологія аналізує релігійні знання, релігійні цінності, релігійні етичні настанови, форми релігійного культу.

Основною для теології є її пророча функція, при реалізації якої теологи намагаються осмислювати все з точки зору Бога, використовуючи для цього роботу уяви, розуму та дії релігійних текстів на індивідуального і колективного суб'єктів.

Звичайно теологія в університеті присутня перш за все як філософсько-апологетична та філософсько-критична рефлексія. Реалізація пророчої функції теології в університеті майже неможлива. Разом із тим, у діалозі наук, що існує в університеті, теологія виступає як філософський дискурс, який, тим не менш, черпає світоглядні ресурси із теології як реалізації пророчої функції релігійного світогляду.

Існування теології в університеті є проблемним, і це пов'язувано із проблемним статусом самої теології в цілому. Наскільки б філософсько-рефлексивною теологія не була б, вона завжди посилається на релігійний досвід вірних, але бере останній не у його феноменологічній безпосередності, а у богословській пророчій осмисленості.

Переважним місцем буття теології як пророчого мислення є церква, а богословами-пророками мають бути релігійні лідери. Однак, досвід Євромайдану і постмайданної України довів, що лідери можуть мовчати, а пророками стануть рядові богослови. Наприклад, так де-факто сталося у протестантському середовищі.

Таке явище можливе тоді, коли для виконання пророчого служіння християн у сучасному суспільстві стає важливим критичний стиль мислення академічних теологів.

Переважним місцем для критично-рефлексивної теології є конфесійний університет. У крайньому випадку – богословський факультет, який має конфесійну визначеність та культивує як філософсько-апологетичний, так і філософсько-критичний тип богословського мислення. Такий університет або факультет успішний тоді, коли автономний організаційно-бюрократично, але бере активну участь у суспільному дискурсі.

Розповіді теологів про можливість участі теології у загальноуніверситетському науковому дискурсі містять відверті перебільшення. По-перше, релігія та наука ніколи безпосередньо не взаємодіють в одному конструктивному дискурсі. Релігія взагалі і теологія зокрема для ефективної взаємодії з наукою завжди використовують певну філософію, зазвичай – релігійну філософію. Раніше це була метафізика, і взаємодія наук була пов'язана із спекуляціями щодо завершення ієрархії наук не у такій універсальній світоглядній дисципліні як філософія, а у такій мета-універсальній дисципліні як теологія. Сьогодні роль посередника грають інструментальні філософські стратегії, якими є аналітична філософія релігії та сучасна феноменологія релігії. По-друге, релігія взагалі та теологія зокрема за своїм дискурсом і наративами нагадують ідеології, які не випадково називаються сьогодні «світськими» або «громадянськими» «релігіями». Щоб примусити науку до безпосередньої дискусії в університеті, сучасні теологи, особливо із школи радикальної ортодоксії, намагаються довести ідеологічність науки, засновуючись на аналізі ціннісних основ наукового світогляду. Тим самим можливість діалогу мінімізується, оскільки доказ таких тез можливий лише завдяки використанню певної моделі філософії науки, і саме в її межах залишаються теологи, а також науковці, що зацікавляються теологічними спекуляціями. Також можливість діалогу мінімізується, бо деконструкція співбесідника – це вкрай невдала стратегія для початку діалогу. Так, Дж.Мілбанк деконструє соціологію заради досягнення теологією єдиного релігійно-наукового дискурсу із соціальними науками. З точки зору останніх така стратегія є фундаменталізмом та намаганням повернути теології монологічну позицію, і навіть спробою забезпечити монополію на світоглядні судження.

У таких умовах постає питання, що може зробити університет для теології, якщо теологія як теоретичний вираз релігійного світогляду має очевидні проблеми у діалозі з університетською наукою? Очевидно, що університет може лише допомогти у становленні повноцінної конфесійної церковної теології. По-перше, університет може бути прихистком для молодих науковців, які мають пророче бачення і критичне мислення, яке завжди схвально приймається церковною ієрархією. По-друге, університет

може допомогти у підготовці магістрів, аспірантів та докторантів заради посилення кадрового потенціалу духовних закладів освіти. Ця підготовка наукових кадрів можлива виключно для тих осіб, які здобули основну формацію через навчання і виховання на бакалавраті у духовних вищих навчальних закладах. Саме це і здійснює сьогодні Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова у співпраці з центром «Реаліс» заради підготовки капеланів та психологічних консультантів на рівні магістратури, і у співпраці з ЕААА на рівні магістратури, аспірантури та докторантури. Без такої співпраці усі ці ланки освіти були б неможливі.

Досвід наукової співпраці показав, що богословський та релігійний консенсус на рівні вченої ради можливий, оскільки усі прояви теології можуть бути науково оцінені як спільнотою богословів різних конфесій, так і релігієзнавцями як представниками гуманітарної науки, що є експертами у проблематиці, яка розглядається на захистах.

Спільність досягається теологами різних конфесій не лише на рівні філософсько-критичної рефлексії, але і пророчого бачення відносин Бога і сучасної людини, церкви і сучасного суспільства. Цей консенсус, дуже динамічний та змінний, позитивно впливає і на підготовку магістрів, хоча цьому рівні є певні суперечності між консервативними та ліберальними ідеями в свідомості одних і тих самих викладачів.

Сьогодні єдиним успішним прикладом конфесійного університету є Український католицький університет. Досвід його розвитку може послугувати певною моделлю для українських протестантів та православних, на якій видно як можливості конфесійного університету, так і його обмеженості.

Український католицький університет виник шляхом трансформації Львівської богословської академії. Остання була заснована викладачами невеликого Українського католицького університету у Римі, який був ініційований патріархом Йосифом Сліпим. Відповідно, ще до падіння радянської влади був створений кадровий резерв для провідного навчального закладу, який потім не було розпорошено на різноманітні проекти, але задіяно саме для творення Львівської богословської академії, а потім – УКУ у Львові. Створення флагманського закладу всебічно підтримувалося ієрархією УГКЦ, українською діаспорою, різноманітними міжнародними католицькими структурами. Відповідно, при розбудові мережі звичайних семінарій ніколи не втрачалося розуміння значення ЛБА, а потім – УКУ. За перші 20 років релігійної свободи близько 300 випускників були спрямовані на ліценсіатні та докторські програми в університетах Заходу, переважно католицьких. Близько 60 з них вернулися в Україну та взяли участь у розбудові системи вищої греко-католицької освіти, значна кількість – саме в УКУ. Іншим кадровим резервом стало залучення викладів світських закладів освіти з числа професійно підготовлених мирян – перш за все істориків. Почавши з підготовки істориків та філологів, УКУ не забував і про більш споріднені до богослов'я спеціальності практичного спрямування. Значні зусилля були спрямовані на підготовку вчителів християнської етики, соціальних працівників тощо. Намагання зайняти лідерські позиції у соціальному дискурсі підштовхнуло УКУ до відкриття підготовки журналістів, а потім і політологів. При цьому політологія в УКУ є етично спрямованою, соціально орієнтованою. Базовим для УКУ завжди залишався філософсько-богословський факультет, який готував не лише богословів-науковців. Усі основні дисципліни, крім

душпастирського циклу, викладалися богословами факультету для студентів семінарії Святого Духа, яка складає окремий підрозділ УКУ.

З самого початку значна увага приділялася просуванню соціального вчення та екуменічних ідей. Видатну роль у цьому процесі відіграв бувший дисидент Мирослав Маринович, запрошений на посаду директора Інституту Релігії і Суспільства Львівської Богословської Академії. Сьогодні він – віце-ректор УКУ з місії університету. Важливим у всій діяльності з популяризації ідей християнського соціального вчення стало рішення апелювати до всього українського суспільства. Фактично бувший ректор ЛБА о. Михайло Демид, президент УКУ о. Борис Гудзяк, Мирослав Маринович поруч із предстоятелями УГКЦ стали голосом церкви скрізь, де їх тільки могли почути діячі політикуму, економіки, культури. УКУ розвивалося у діалозі з іншими церквами, поступово долаючи провінційність тієї греко-католицької традиції, яка була збережена у підпіллі в радянський час. Принципово новим було створення Інституту екуменічних студій, який очолив православний богослов із Константинопольського патріархату Антуан Аржаковський. Важко собі уявити подібне у протестантському освітньому середовищі тих років і навіть сьогодні.

Надзвичайно важливе значення надавалося забезпеченню бібліотеки УКУ всією необхідною літературою. За найскладніших умов фінансового стану УКУ директор бібліотеки мав право на замовлення будь-яких книг і журналів. І це при тому, що кожен викладач УКУ міг отримати гранти на заняття у західних бібліотеках.

Факторами, які стримували розвиток УКУ були невисока платня за викладання та неможливість заробити суттєві кошти у вільний від викладання час. Це призводило до еміграції багатьох перспективних професорів у США, Канаду, Німеччину, Італію. Лише останніми роками становище покращилося завдяки підвищенню заробітної плати і можливості отримувати додатковий дохід завдяки викладанню за програмою Еразмус+.

УКУ видало значну кількість літератури. Також ряд викладачів друкував власні переклади та твори в інших видавництвах. Але в цілому не весь потенціал було реалізовано, і лише останніми роками видавництво книг, особливо – історичних, і журналів стало дійсно помітною подією інтелектуального життя.

Впливу УКУ на суспільство сприяла постійна підтримка цієї Церкви, особиста турбота предстоятелів, які були великими канцлерами університету (тобто очолювали раду попечителів, названу «сенатом»). Дуже важливим фактором для постійного зростання такого впливу було постійне відкриття нових, затребуваних у суспільстві спеціальностей (наприклад, підготовки висококваліфікованих комп'ютерників) та участь в розвитку Львівської бізнес-школи. Пропоновані західними університетами та бізнес-школами стандарти освіти та взаємодії з суспільством активно використовувалися УКУ в повсякденній діяльності.

Випадок УКУ цікавий для рефлексій протестантського освітнього середовища і православних освітян тим, що цей конфесійний університет свідомо обрав орієнтацію на отримання як церковної міжнародної, так і української державної акредитації. Київська духовна семінарія УГКЦ започаткувала цікаву практику інтеграції з філософсько-богословським факультетом заради як використання їх ліцензій, так і для ефективного підвищення рівня викладання у семінарії. Відповідно, УКУ – це приклад ефективного духовного навчального закладу, який зумів досягти: 1) визнання змісту власної освітньої

та просвітницької діяльності; 2) акредитації та ліцензування освіти в межах українського законодавства; 3) визнання усіх програм УКУ міжнародною системою католицької освіти. Можна прогнозувати, що в майбутньому вся система духовної освіти УГКЦ буде інтегрована з УКУ, а також в цілому матиме і державне, і міжнародно-церковне визнання.

УКУ надає конструктивний приклад для розвитку подібного протестантського або православного університету, який би поєднав завдання підготовки служителів та завдання виховання лідерів-професіоналів для систематичного позитивного впливу церкви на суспільство. Разом із тим, ефективне існування сучасного конфесійного університету неможливе без додаткових зусиль щодо розвитку пріоритетних наукових проектів, спеціалізованих журналів, наукових серій монографій.

Позитивний приклад УКУ може мати велике значення для розвитку протестантської освіти з огляду на можливість через університет реалізувати пророчу місію богослов'я. Адже сама по собі церква не завжди відверто пропонує альтернативу Царства для суспільства, шукаючи компромісу. Цікаво, що церкви як раз семінарії звичайно звинувачують за викривлення у вихованнях традиційної ідентичності. Але справедливим є і протилежне спостереження: часто викладачі семінарій радикальніше відстоюють християнську традицію, ніж «церковні системи».

За нашими спостереженнями багато елементів класичного конфесійного університету для всіх протестантів України вже існують. По-перше, існує розповсюджена мережа семінарій та інститутів, а також «християнських університетів», які сьогодні теж скоріше є інститутами. По-друге, стихійно склалося певне співтовариство богословів, які періодично викладають у більшості з цих закладів. По-третє, існує спільний науково-дослідний центр при ЄААА, спільні журнали, спільні наукові проекти найвищого рівня складності (як то «Слов'янський біблійний коментар»). По-четверте, активно розвивають нетрадиційні форми освіти (особливо тут треба згадати «Школу без стін»), які реалізуються за рахунок потенціалу тієї ж самої когорти викладачів, що згадані у попередньому пункті. В цілому виникає ситуація, коли спільнота викладачів може поставити перед власними церквами питання про формування хоча б більшої координації зусиль для ефективного розвитку протестантської освіти.

Перш за все, слід звернути увагу на покращення якості кожної ланки з наявної мережі «віртуального університету». Сильнішими мають стати окремі семінарії, наповнивши власну кадрову таблицю кваліфікованими викладачами, а власні курси – теоретично та практично значущими сьогодні дисциплінами. Глибшою повинна стати співпраця між різними закладами протестантської освіти в Україні, відображаючи і розвиваючи той консенсус, що вже склався у співтоваристві викладачів завдяки роботі над спільними науковими проектами. Також важливою є подальша інституалізація нетрадиційних форм освіти, їх інтеграція у загальний протестантський науково-освітній простір.

Православні сьогодні конфесійний університет подібний до УКУ створити не змогли би як через брак ресурсів, так і через побоювання розмити власну ідентичність через невідворотне долучення фахівців, які сьогодні працюють у світських ВНЗ. Також православному богословському середовищу бракує єдності, якості коучінгу, наявності систематичної підтримки наукових проектів.

Висновки. Формування систематичних відповідей на численні виклики богословській освіті в Україні сьогодні можливе лише через створення конфесійних університетів, подібних до Українського католицького університету. Однак, протестантське і православне середовища все ще не готові до формування таких університетів.

Література:

1. Добко Т. Роль християнської освіти та виховання у формуванні громадянського суспільства / Тарас Добко // Богословія. – 2000. – № 64. – Книги 1–4. – С. 68–78.
2. Закон України “Про вищу освіту”. Відомості Верховної Ради 37–38 (2014). – Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Соціально зорієнтовані документи УГКЦ (1989–2008) / заг. ред. Леся Коваленко. – Львів : Вид-во УКУ, 2008. – XXVIII + 711 с.
4. Хромець В. Л. Богословська освіта в Україні: релігійний і світський контекст / В. Л. Хромець. – Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. – 312 с.
5. Черенков М. К идее христианского университета. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/41160/.
6. Чорноморець Ю. П. Позитивні тенденції у розвитку українського православ'я сьогодні: нова якість освіти та наукових розвідок конфесійних вчених / Ю. П. Чорноморець // Державно–церковні відносини в Україні : сучасний стан та тенденції розвитку / [за ред. В. Д. Бондаренка та І. М. Мищака]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 499–515.
7. Чорноморець Ю.П. Легітимізація теології як науки в пострадянському православному ландшафті // Філософська думка-Sententiae: Спецвипуск № 2 (2011) «Теологія і філософія релігії». – Вінниця: ВДТУ, 2012. – сс. 7-14.

УДК 361.6

Шевчук П.В.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

**ПОСТЛІБЕРАЛЬНИЙ ПРОЄКТ ДЖОНА МІЛБАНКА
ТА АНДРІАНА ПАБСТА**

В статті аналізується особливості проекту постліберального устою, що пропонує візію більш добросовісної політики. Найважливішими компонентами цього проекту постають: християнський соціалізм, політичний плюралізм, справжній корпоративізм, культура честі й гідності, створення спільнот, які будуть об'єднані навколо цінностей і чеснот. Було розглянуто погляди авторів на роль церкви в суспільстві, яка може стати трансформуючим осередком громадського, культурного та політичного життя, сприяючи організації місцевого самоврядування.

Ключові слова: *постлібералізм, добросовісність, Джон Мілбанк, Адріан Пабст.*

Шевчук П.В. Постлиберальный проект Джона Милбанка та Адриана Пабста. В статье анализируется особенности проекта постлиберального политического устройства, что предлагает видение более добросовестного политики. Важнейшими